

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
Серія Археологічна. Трипільська культура на Україні
Збірник 2. Ч. 1.

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК

ДО ПРОБЛЕМИ
ПОШИРЕННЯ Й ХРОНОЛОГІЇ
ЛІНІЙНО-СТРІЧКОВОЇ КЕРАМІКИ
В ЕВРОПІ

Накладом Т-ва Прихильників УВАН

Авгсбург

1948

ЯРОСЛАВ ПАСТЕРНАК

**ДО ПРОБЛЕМИ ПОШИРЕННЯ Й ХРОНОЛОГІЇ
ЛІНІЙНО-СТРІЧКОВОЇ КЕРАМІКИ В ЕВРОПІ**

Культура лінійно-стрічкової кераміки належить до великої наддунайської групи найстарших хліборобських культур в Європі. Разом з нею належить до цієї групи, як відомо, ще культура неолітичної мальованої кераміки у трьох окремих варіантах (український — типу Трипілля, семигородський — типу Egösd та грецький типу Dimini-Sesklo), далі культура бутмірського типу на північному Балкані та вкінці культура Потисся на Угорщині з її йорданс-мільським плесько-судетським варіантом.

Перше монографічне опрацювання лінійно-стрічкової кераміки завдячуємо ляйпцигському археологові *Г. Вільке* (*Spiralmäanderkeramik und Gefäßmalerei*, 1910). Після цього багато писали про неї різні автори, з яких слід згадати між німцями *М. Гернеса* (*Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, 1898), *К. Шумахера* (*Stand und Aufgaben der neolith. Forschung in Deutschland*, 1914), *Г. Зегера* (*Die keramischen Stilarten der jüngeren Steinzeit in Schlesien*, 1919), *Г. Райнерта* (*Die Chronologie der jüngeren Steinzeit in Süddeutschland*, 1923), *О. Менгіна* (*Weltgeschichte der Steinzeit*, 1931), *Є. Вале* (*Deutsche Urzeit*, 1932), *Г. Коссінну* (*Die deutsche Vorgeschichte*, 1934), *К. Шухарта* (*Vorgeschichte von Deutschland*, 1934), *О. Кунжеля* (*Die Bandkeramik in Pommern*, 1934), та *К. Бучкова* (*Die bandkeramischen Stilarten Mitteldeutschlands*, 1935). Останнім словом німецьких дослідників про цю культуру є праця кельнського неолітика *В. Бутлера* п. з. „Der donauländische u. der rhesische Kulturkreis der jüngeren Steinzeit, 1938“.

Цей молодий талановитий археолог поляг, на жаль, кілька років тому на східньому фронті.

З чеських дослідників займався лінійно-стрічковою керамікою головню *А. Стокы* (*Pravěk země české: I. Věk kamenný*, 1926), відтак *А. Іра* (*Neolithische bemalte Keramik in Böhmen*, 1911), *Г. Червінка* (*Moravske starozitnosti*, 1908), та *О. Схраніль* (*Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, 1928).

Зпоміж польських археологів слід згадати головню *Л. Козловського* (*Młodsza epoka kamienna w Polsce*, 1924), *О. Костшевського* (*Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, 1914, 1922) та *В. Антоневича* (*Archeologia Polski*, 1928).

Про найновіші волинські відкриття лінійно-стрічкової кераміки приготував був статтю до друку *Я. Фіцке* з Луцька. Лінійно-стрічкову кераміку в Угорщині опрацював монографічно *Ф. Томпа* (*Die bandkeramik in Ungarn*, 1929). Про аналогічні знахідки в сучасній Словаччині писав *Я. Айснер* у своєму підручнику словацької археології (*Slovensko v pravěku*, 1933).

З українських археологів про лінійно-стрічкову кераміку ніхто окрема досі не писав. Єдиний виімок з цього — це невеликий опис її галицьких знахідок в моїм чеськім підручнику (*Ruské Karpaty v archeologii*, 1928) та в українськім (Коротка археологія зах. укр. земель, 1832, 9—11). Згадав про неї на українськім мові ще *Є. Ю. Кричевський* (Ленінград) в статті про „Ранній неоліт України та походження трипільської культури“ (Львів 1941, 398, 401). Причина так малого зацікавлення цією західньою

культурою в нас лежить перш за все в тім, що залишки її **найшлися** досі лиш на західніх українських землях, де наші археологи в Польщі не мали жадної державної підмоги на розкоп **й друк праць**, а далі в тім, що цих залишків у нас нема ще так багато і наукова їх розрібка розпочалася в Галичині теж з польського боку тільки з 1921 р. розкопами В. Антоневича в Торському біля Заліщик. Волинські **находи знані** взагалі тільки з 1936 р. Тому **й моя сьогоднішня доповідь** є тільки першою скромною спробою засвоїти для української археології короткі загальні відомості про походження лінійно-стрічкової кераміки, про її **правітчину**, поширення в терені, розвиток, матеріяльні залишки та хронологію. Це все зі спеціальним узглядненням **находів на українських землях**, які тоді вперше зв'язуються під оглядом культури із західньою Європою.

П о х о д ж е н н я культури лінійно-стрічкової кераміки, що правда, ще не вповні ясне, але можна сказати, що вона сягає своїм корінням **мабуть у дуже глибоку давнину**. Беручи до **уваги** лиш орнаментикі її кераміки, вже J. Boehlau, автор окремої статті про спіралю в наддунайських культурах стрічкової кераміки (Die Spirale in der bandkeramik, 1928) числився з можливістю, що неолітична спірала походить з палеолітичної, бо вже сама **поява в найраншій лінійно-стрічковій кераміці** каже здогадуватися її довшого попереднього існування.

Після цього **О. Менгін** у своїй „Weltgeschichte der Steinzeit“, (1931) вказав був вже спеціально на те, що між меандровою орнаментикою кістяних виробів мадленського часу з Мізіна на Десні, досліджуваних Ф. Вовком та Л. Чикаленком, і спіралевими орнаментами на лінійно-стрічковій кераміці мусить існувати якийсь **внутрішній причиновий зв'язок**.

Під впливом О. Менгіна берлінський археолог Н. Kühn, проголосив в наступному році (1932) на I Міжнар. археолог. конгресі в Лондоні вже як стверджений факт, що з мадлену розвинулися як дві головні галузі: культура лінійно-стрічкової кераміки та **норддійська культура**.

До думки про палеолітичне коріння культури лінійно-стрічкової кераміки прихилився пізніше й дослідник доісторичної Греції S. Fuchs (1937), розглядаючи егейську культуру ранньої бронзової доби, при чому появу спіралі на давній території мадленського меандру він пояснював малоазійськими впливами з тенденцією **заокруглювати ломані, гранчасті форми**.

В останньому часі за палеолітичним походженням культури лінійно-стрічкової кераміки висловився й празький німець-археолог L. Zotz (1944) в його малому підручнику археології судетських країв.

Усі ці твердження мають ту спільну **хибу**, що всі вони **спираються на одній тільки спіралевій орнаментикі**, а між тим роз'яснити її походження ще нікому задовільно не вдалось і з природи річи **мабуть й не вдасться**. Появу цього орнаменту на найстаршій лінійно-стрічковій кераміці пояснюють звичайно (G. Wilke, J. Boehlau, F. Matz, A. Jenney) **запозиченням з одночасних тканих узорів**, але на запозичення спіралі ще з палеоліту дивиться прим. данський історик мистецтва та археолог А. v. Scheltens досить скептично. Вона вважає, що в появі спіралі в доістор. орнаментикі **не може бути мови про якесь спільне чи однакове походження**. Спірала може бути до деякої міри певною ознакою

існуючих зв'язків — але вона могла повстати й спонтанно із зовсім відмінних причин. Тимто в одному середовищі вона може бути стилістично неважною появою, а водночас в другому провідним мотивом мистецького розвитку.

Як же ж тепер ставитися до цієї проблеми нам, заінтересованим тут з огляду на мізинську можливість більше чим хто небудь інший?

Отже для нас ця теорія, саме із-за Мізина дуже спокуслива, але вона має кілька слабих місць. Це перш усього те, що правітчина лінійно-стрічкової кераміки була віддалена від Мізина, як далі побачимо, на яких 1000—1200 км., далі те, що розселення носіїв лінійно-стрічкової кераміки відбувалося на наших землях не в напрямі зі сходу на захід, якби цього вимагала мізинська правітчина, а навпаки, та вкінці те, що різьблені на кістках волюти й есоваті спіралі мадленського часу, формою ближчі до неолітичних чим мізинський меандер, є знані здавна з південно-французьких печер (G. Mortillet).

Крім цього, не можна забувати, що між цими двома подібними виявами доісторичної мистецької думки на широких просторах Європи, між мізинськими меандрами та південно-французькими мадленськими спіралями з одного боку, та між ранне неолітичними судетськими подібними прикрасами лінійно-стрічкової кераміки з другого боку, є все ще, як велика прірва, цілий мезоліт. Цей гіятус перемощують позірно находи трапецоподібних вкладів тарденуазького типу на деяких селищах з лінійно-стрічковою керамікою в Німеччині (Гінкельштайн), в Польщі (Хелмжа) та в Словаччині (Гарчас, Пата) і правильно каже В. Антоневич (1936), що крем'яні вироби культури лінійно-стрічкової кераміки нагадують по часті пізно-палеолітичні, почасти мезолітичні (тарденуазькі) типи. Одначе тут не треба забувати, що форма трапецоподібних вкладнів була подиктована як тим самим матеріалом (переломана крем'яна пластинка) так і тим самим призначенням (вкладень в дерев'яну чи косяну оправу як спис чи серп) і тому вона могла самостійно виникнути в різних культурах і вдержатися дуже довго в уживанню, доки цих списів чи серпів не стали виготовлювати на інший лад чи з іншого матеріалу. Та мимо того це були в першу чергу саме ці трапеції, що навели Є. Ю. Кричевського (1941) на думку, начебто культура стрічкової кераміки розвинулася прямо з тарденуазу.

Нам самим приходиться тут в підсумках сказати, що ні сам спіралевий орнамент ні схожість деяких форм крем'яних виробів не дають ще зовсім певного доказу походження культури стрічкової кераміки з пізнього мадлену. Вони вказують тільки на велику можливість такого факту і з цим ми мусимо сьогодні числитися. Одначе в такому випадку батьком перших, найстарших форм судетської неолітичної спіралі все ж таки не був би наш Мізинь, тільки судетський пізній мадлен, який лежить рівно в половині дороги між Мізином та південно-французькими печерами і міг зовсім добре мати теж спіралю між своїми орнаментацийними засобами. А мікроліти тарденуазького типу на селищах зі стрічковою керамікою можуть бути тільки пізнішим набутком на шляху розвитку цієї культури та можуть тільки підкреслювати її старовинність та автохтонний розвиток.

Друга проблема, з якою ми стрічаємося при описі культури лінійно-стрічкової кераміки — це питання її правітчини. Дав-

ніше панувало загальне переконання, підперте головно авторитетом віденських археологів *М. Гернеса* та *О. Менгіна*, що лінійно-стрічкова кераміка виводиться з Балкану чи взагалі знад долішнього Дунаю. Так твердив між інш. 20 літ тому і найкращий знавець цієї культури в судетських краях доц. *Albin Stocky* в Празі. І мабуть тільки з появи монографії передового мадярського неолітика *Ф. Томпа* з Будапешту про лінійно-стрічкову кераміку на Угорщині (1929), який виводить її з судетських країв, не з півдня, настав перелім у поглядах на цю проблему. Сьогодні множаться вже голоси, що культура лінійно-стрічкової кераміки розвинулася на місці в судетських краях, зокрема в Моравії. Тої думки був прим. згадуваний вже краший її знавець в Німеччині *W. Buttler* (Köln), *F. Matz* та *K. Willfondeder* (Відень). І цей погляд є на сьогоднішній день єдино правильний. З судетською культурою лінійно-стрічкової кераміки я мав змогу докладно зазнайомитися в часі моїх 6-літніх студій у Празі у збірках Народного Музею й Державного Археологічного Інституту та часто на розкопах. Тому можу сьогодні твердити, що поміж усіх європейських країв, де лінійно-стрічкова кераміка сьогодні подибується, в Чехах та в Моравії вона виказує типологічно найпримітивніші форми так посуду як і свого характеристичного спірального орнаменту. Вже з тої одної причини ця культура не може походити з півдня, з-над долішнього Дунаю, і це тим більше, що тамошній її бутмірський варіант є її наймолодшою, а не найстаршою розвоевою фазою. Тому в дальшій консеквенції маємо сьогодні повне право твердити, що культура лінійно-стрічкової кераміки поширювалася з судетських країв через Угорщину на Балкан, а не навпаки. В цьому переконанні утвердила мене теж рік тому дискусія у Відні з молодим сербським археологом Д-р Мільойчічем, який заявив, що найновіші теренові дослідження в Югославії ніяк не піддержують тези про балканську вітчину культури лінійно-стрічкової кераміки.

Зі своєї судетської вітчини нарід культури лінійно-стрічкової кераміки розходився 7 шляхами по Європі.

Перший з цих шляхів провадив з Чехії на північ, над Лабу, в околицю між Дрезном і Мульдою, від Липська на захід аж до Гарцу, до Туриґії, на північ від Гарцу аж по Бравншвайґ. Можливо, що ці землі мали тоді зв'язок з південною Гановерщиною, Вестфалією та Надренією.

Другий шлях провадив вздовж Дунаю в південну Німеччину, на долішньо-баварські леси, і далі вгору рікою у Вюртенберґію, горішню Надренію й долішню Франконію, а з горішньої Надренії на північ в околиці Кобленцу й Кельну, у Вестфалію і далі аж у Бельгію, а може й у східню Францію.

Третій шлях народу лінійно-стрічкової кераміки провадив з Моравії у західню Словаччину й південно-західню Угорщину, де цей нарід поселився спершу в печерах Буківських Гір, зваблений сюди великим багатством обсідіану. Його дальший перехід через угорський низ на Балкан (Бутмір) позначається в територіяльнім поширюванні культури Буківських Гір у сточище р. Тиси, де втворюється згодом т. зв. культура Потисся, знана у своїй чистій формі у Славонії, вже у воріт Балкану.

Четвертий шлях провадив з Моравії, чи може з Чехії, на північ у поріччя Одри і вздовж неї, вділ рікою аж в околиці Старгарду й Щетина, а може й до самого устя ріки.

П'ятий шлях провадив з над горішньої Одри, з нинішнього горішнього Шлезьку в долину р. Висли і вздовж неї, знов вділ рікою, попри нинішню Варшаву, аж в околицю Бидгощі й Грудзьонца, вже недалеко устя Висли.

Шостий шлях йшов з околиць Кракова прямо на схід аж до коліна Сяну біля Перемишля, переходив звідсіля в горішне Подністров'я і вздовж Дністра провадив далі на південний схід, доходячи, за сьогоднішніми знаходами, аж до північної границі Буковини (Синьків).

Сьомий і останній шлях ішов з густо заселених околиць Сандомира на Вислі прямо на схід, впоперек горішнього бігу рік Бугу, Стиру й Гориня, та спинився, знов за сьогоднішніми відомостями, аж на Случі, біля устя р. Корчика (Устя, пов. Костопіль).

Географічно культура стрічкової кераміки покривається досить точно з *лесовими* теренами, що були тоді найкращими землями для хліборобів. Лес творив у неоліті, при кліматі дещо сухішим і теплішим від сьогоднішнього, не вкриті лісом простори з характером паркового степу. Він надавався дуже добре до вкопування в його землянок, держав тепло та був досить сухий у не надто грубих верствах.

Селища народу зі стрічковою керамікою були закладені майже виключно на вільному повітрі, на соняшних узбіччях, висота яких лиш дуже рідко переходила 200 м. над поземом моря. Вони у більшості не мали штучних укріплень. Найкраще та найкомплетніше було викопане селище в *Лінденталь* на передмісті Кельну над Рейном. Воно мало круглаву форму, біля 200 м. в промірі і було обведене ровом та валом з частоколом. Хати стояли без жадного порядку (*Haufendorf*). Були це землянки троякого типу: малі круглі, більші овальні, та великі, подовгасті, неправильно овольного виду, з шатровими дахами. Огнища були все знадвору. З величини землянок можна заключувати існування так зв. великих родин у носіїв культури стрічкової кераміки. Часом подибувались і прямокутні будинки, але це були збіжеві шпихлірі, часом з підвищеними підлогами на палях, а не житлові хати.

Останки землянок народу стрічкової кераміки найшлися були на зах. укр. землях, вперше в Торськім біля Заліщик, відтак в околиці Луцька (Гнидава, Валентинів). Їх форма овольна та кругла. Мабуть прямокутна споруда в Торськім мала долівку з добре випаленої глини, на 20 см завгрубшки, тому це був мабуть збіжевий шпихлір, бо поза тим в землянках такої долівки не буває.

В часі цієї війни (1943) мав я змогу розпочати систематичні досліди на великому селищі народу стрічкової кераміки у Котованю біля Самбора, що розклалося на високому (351 м.) розлогому горбі у віддалі кількясот метрів від Дністра. Розкопані дві землянки нерівної величини, мали подовгасту форму з неправильними круглавими обрисами, яка, на думку К. Шумахера та в. Радіга є панівною формою у хатньому будівництві цієї культури. Обидві вони були спрямовані з півночі на південь, не мали жадних огнищ внутрі, та, як вказують сліди стовпів, були вкриті односпадовим дахом. Крім того, більша мала в різних місцях три нецковаті заглиблення. Обидві були вщерть виповнені культурною верствою, в якій не було ніяких тваринних кісток.

Гроби носіїв культури стрічкової кераміки бувають, звичайно, в сусідстві землянок, розміщені теж без порядку. Прикорчені небіжчики лежать звичайно на лівому боці тіла, без орієнтації за

сторонами світа. Нераз стрічаються поховання в землянках, чи краще може в покинутих вже мешкальних ямах.

В гробах дуже часто нема жадного інвентаря, інакше полибуються в них 1-3 глиняні посудини, крем'яні скалки, рідкі фрагменти зернотерок і дуже зрідка нашійники з косяних намистин та мушель. Дуже рідко трапляються тілопальні поховання і тоді спалені кістки лежать без жадної пошільниці, прямо в землі.

В стрічковій кераміці типологічно найстаршою формою є невелика миска відверненої стіжковатої форми, яка згодом прибирає майже *кулистий* вид, дістає пізніше низьку шийку, часом з двома вушками і з цього пізніше виходить глиняна *фляшка* або невелика амфора.

Кераміка є прикрашена прикметним стрічковим орнаментом, що його творять дві рівнобіжні риті лінії, іноді з третьою по середині. Типологічно найстарший орнамент має форму великих букв А (без поперечки) або лежачих латинських букв S. Перші з них перетворюються пізніше у півколисті фестони, відтак у трикутники, що звисають з горизонтальної стрічки кругом шийки посудини, а другі S-и зливаються разом в одну меандровату спіралю, що біжить кругом посудини та нагадує т. зв. „диганську дорогу“ наших українських вишивок. Рух окремих мотивів есоватої спіралі через легкість лучення волют переходить в ритм суцільного ряду спіралевих мотивів і це приводило декого на думку, що така спірала може мати якість спеціальне, може культове значіння. Є здогад, прим., що неолітичний гончар хотів представити тим способом щось рухоме, щось йдуче все вперед, одним словом: хотів дати геометр. формулу на перебіг життя. Так здавалось В. Бутлерові, але я думаю, що перед нами чисто орнаментальна, на ті часи високо мистецька форма, без жадного глибшого символічного значення.

Під сам кінець розвитку старшої стрічкової кераміки риті лінії орнаменту перетинаються густо перепеченими рисками і так втворюється т. зв. „шарецький тип“, названий так від урочища „Шарка“ біля Праги, як перехід до орнаменту молодшої стрічкової, так зв. *наколюваної* кераміки. Тут техніка й форма орнаменту підпадає основній зміні. Це вже не ритий лінійний орнамент, тільки наколюваний при помочі дерев'яного чи косяного приладу з двома зубцями на робочому кінці. З цих окремих відтисків у формі парних уколів зложені вже не спіралі та каблучки, тільки подвійні й потрійні прямолінійні, вертикальні та горизонтальні пасма. Це вже зовсім інші тектонічні форми орнаменту, що імітують може якість обшнуровання посудини з іншого матеріалу. Діється тут на стрічкової кераміці те саме, що й на спорідненій тришільській кераміці, де квітучий, так сказати б, „бароковий“ стиль старшого (незвиського та залщицького) типу переходить у холодний „клясицизм“ з переважно лінеарними тенденціями молодшого, кошиловецького типу.

Провідними формами наколюваної кераміки є далі *кулисті* та похідні з них *грушковаті* посудини, які виступають в супроводі циліндричних *кухликів* та *глибоких опуклих мисок*. Більший посуд старшого й молодшого типів робили з відтовщеної піском глини, менший з добре відчищеної глини. Тріщини ущільнювали смолою.

Стрічкова кераміка має теж іноді *плястичний* орнамент у виді *наліплюваних голівок биків*, що вказує на можливість да-

леко йдучих впливів зі сторони егейської культури. Подибуються теж глиняні жіночі фігурки, що правда, багато рідше, чим у трипільській культурі. Можливо, що якесь культово-магічне значення (символ родючості?) мають посудини з ритими чи наколюваними схематичними зображеннями жаби.

Між з н а р я д д я м домашнього та господарського вжитку в культурі старшої (лінійної) стрічкової кераміки більші речі зроблені з зеленкуватого лупаку, менші з кременю, кварциту й кісток. Провідною формою є мотика, ширша з дірою й вузьча без неї, що нагадує шевське копито. Рідше подибуються кам'яні рала.

Крем'яного знаряддя в цій культурі в с у д е т с ь к и х к р а я х є розмірно небагато. Це досить дрібні вироби струнко-відщипкового промислу, що трохи скидаються на мадленські. Між ними тільки зрідка подибуються стрілки, іноді ще тарденуазьких форм. Але в східних областях поширення культури стрічкової кераміки, тобто в Польщі та на Зах. Україні, крем'яного знаряддя значно більше. В першу чергу *крем'яні сокирки*, яких на заході в цій культурі зовсім нема, займають у нас чи не перше місце. Вони спершу двостінні, з тонким тилом і або зовсім не шліфовані, або мають тільки лезо шліфоване. Їх міг запозичити собі нарід стрічкової кераміки тільки з сусідньої надбужанської культури. Пізніше перекий сокирок стає овальний і вони шліфовані майже по всій своїй поверхні.

Разом з крем'яними сокирками подибується на сході досить багато дрібнішого крем'яного знаряддя: різних типів шкребачки, пилки, проколки та ножики. Пізньо-палеолітичним пережитком є рильця, що їх знайшов Л. Козловський в Івановіцах, а раннє неолітичним пережитком так зв. кілки (*Kernbeile*), ручні вістря та високі шкребачки. Дуже рідко стрічаються й на сході крем'яні стрілки. Костяних виробів мало. Це шила, малі лопатки та плоске гончарське приладдя до вигладжування глиняного посуду. Знані є також *зернотерки*, круглаві ростирачі зерна та бруски до гострення костяного приладдя. — При цьому подибуються кістки турів, овець, кіз, бізонів та псів. З усіх цих находів виходить, що нарід культури стрічкової кераміки жив з *мотикової управи* ріллі та *скотарства*. *Мисливство* не грало у нього великої ролі в добуванні поживи. Находи *обсідіану* у виді сирівцю та готових різачків вказують на товарообмін із Закарпаттям.

На закінчення цього короткого опису старшої (лінійної) та молодшої (наколюваної) стрічкової кераміки приходиться ще згадати, що, на думку деяких німецьких дослідників, головно В. Бутлера, є це дві окремі самостійні культури в групі наддунайських культур.

Я мушу заперечити цьому, відкликуючись ще раз до мого доброго знайомства з судетськими матеріялами. Це тому, що *основні форми наколюваної кераміки* ті самі, що й старшої, лінійно-стрічкової кераміки, так само як і *крем'яного та костяного приладдя*. Подибуються теж вироби з *обсідіану*. Головним заняттям населенням є далі *хліборобство* й *скотарство*. Форма землянок та гробів є майже незмінена, появляється тільки вперше тілопалення у висліді еволюції поглядів на позагробове життя. І що найважливіше: носії культури наколюваної кераміки заселявали майже, точно ті самі місця й краї, що й їхні попередники з лінійно-стрічковою керамікою, з тою тільки різницею, що на східних

переферіях своєї ойкумени вони не перейшли були через Вислу далі на схід. Єдиний виімок, дуже загадочний впрочім, становить один черепок з наколюваним орнаментом, знайдений мабуть в околиці Дніпропетровська. Супроти цього треба одних і других вважати одним і тим самим народом з двома різними фазами орнаментики керамічних виробів.

Хронологія стрічкової кераміки ще вповні не узгіднена. Загальною признаною правдою на сьогодні є те, що ця кераміка представляє собою найстарше гончарське виробництво в центральній Європі, але в її абсолютному датованню бувають іноді великі різниці. Ф. Томпа (1929) клав її прим. до IV тисячоліття, водночас О. Менгін (1928) визначував час її тривання абсолютними датами 2700—2100, а Н. Оберг (1932) відносив вже сам її початок до багаток пізнішого часу (2100—2000). Останню спробу установлення абсолютної хронології стрічкової кераміки зробив В. Бутлер у 1938 р. Він датував її старшу, лінійну фазу роками 2800—2600, а молодшу, наколювану роками 2600—2300.

Коли йдеться зокрема про схід, то польські археологи (Козловський, Антоневич, Ямка) однозгідно вважали стрічкову кераміку найстаршою в цілій бувшій Польщі, за виітком її півн.-зах. частини та відносили її тривання до IV тисячоліття. Найдовше, бо ще в першій пол. III тисячоліття вдержалася вона, по їх думці, на Шлезьку та в Малопольщі. На думку О. Менгіна лінійно-стрічкова кераміка Зах. України часово сходилася разом з початком буківської культури в північно-східній Угорщині. Обидві ці культури причислював він до ступня Ia центрально-європейського неоліту.

Тепер нові знахідки лінійно-стрічкової кераміки на західно-українських землях змушують нас перевірити час її появи та тривання у нас. Спертись можемо при цьому головню на факти знайдення її разом з обсидіаном (Котіваня, Комарно, Посада Хирівська), з моравською мальованою керамікою (Сеймарки), з трипільською керамікою (Бучач, Незвиська, Валентинів) та з йордансмільською керамікою (Валентинів).

Обмінну торгівлю обсидіаном провадив нарід лінійно-стрічкової кераміки в Подністров'ю зі спорідненим народом буківської культури по південному боці Карпат, який постачав цей цінний сирівець, а може й готові вироби з нього з Геґеляйських гір не тільки Галичині, але й Дол. Австрії, Моравії, Шлезькові та Повислю. Ця торгівля йшла мабуть Ужодьким провалом, як на це вказують мотики форми шевського копита з Ардова, Чінадійова, Мужійова та Станового в берегівській окрузі та менлітова сокирка з Берегова в Карпатській Україні.

Н. Оберг відносить тепер молодшу фазу буківської культури, яка є одночасна з моравською мальованою та з більш розвинутою трипільською керамікою, до початку 2 тисячоліття до Хр. У О. Кандиби відповідає буківська культура часово незвиському варіантові Трипілля та кінцевій фазі Кукутені А, а знов Кукутені А є у О. Менгіна одночасне з енеолітичною нордійською культурою баденського типу на Словаччині. Вкінці Ф. Томпа твердить, що мальована кераміка моравського типу прийшла з Угорщини на Моравію під кінець тривання буківської культури на Угорщині, значить: з Моравії на Волинь вона дісталася ще пізніше. З цього виходить, що знахідки лінійно-стрічкової кераміки разом з обсидіаном та моравською мальованою керамікою в нас

вказують на енеолітичний вік цієї першої (лінійно-стрічкової) кераміки на західно-українських землях. На те саме вказує й нахід цієї кераміки разом з мисочкою на ніжці йордансмюльського типу, бо впливи йордансмюльської культури є слідні в Галичині тільки в енеоліті, і то в його старшій фазі (IV,а за прийнятим поділом В. Антоневича).

З трипільською керамікою найшлася лінійно-стрічкова тричі. Трипільське селище в Незвиськах, де її найшов Л. Козловський, належить до кінця чистого неоліту, тобто до III неолітичної доби в Подністров'ю. Трипільське селище в Бучачі де теж Л. Козловський найшов мотичку „шевське копито“ з матеріалу прикметного для культури стрічкової кераміки, є датоване на енеоліт куском мідяної штабки і так його означає хронологічно й П.П. Курінний, прирівнюючи його до типу Володимирівка-Петрени.

Супроти всіх тут наведених нових хронологічних вказівок мусимо на сьогодні першу появу імігрантів з лінійно-стрічковою керамікою на зах. укр. землях віднести до половини IV тисячоліття, а не до його початку, як це досі робили польські археологи. Найпізніші їх сліди в Подністров'ю походять з другої половини III тисячоліття і тут наше датування ще більше розходиться з польським, де В. Антоневич відносив весь час перебування народу зі стрічковою керамікою на зах. укр. землях до початку IV тисячоліття, а Л. Козловський до першої половини цього ж тисячоліття.

Таке пізнє датування лінійно-стрічкової кераміки годиться тепер вповні зі здогадом працюючих на заході та півночі археологів, що ця культура тривала як у своїй правітчині так і на її західних периферіях значно довше чим досі думали. Прим О. Неуступни (Прага) доказує на підставі нових находів, що в Чехах культура стрічкової кераміки перетривала до чистого енеоліту (2500—2000), по думці І. Борковського (Прага) вона була в судетських краях частинно одночасна з молодшою шнуровою, отже енеолітичною керамікою, Ф. Томпа (Будапешт) впевнював, що вона тривала в Дол. Австрії довше, чим у своїй судетській вітчині, а німці Г. Нойман (Єна) та Г. Бучков (Галле) здогадуються, що лінійно-стрічкова кераміка та енеолітичний в центральній Європі звоноватий посуд стикалися в терені іноді з собою. І вкінці наше пізнє датування лінійно-стрічкової кераміки зближує нас до прямо єретичного досі її датування Н. Обергом (Штокгольм), що клав її, що правда, ще зі знаком запитання, до часу 2100—2000.

На кінці слід заторгнути ще питання взаємовідношення між лінійно-стрічковою та трипільською керамікою. Ленінградський неолітик Є. Ю. Кричевський, спираючись на польське раннє датування лінійно-стрічкової кераміки, намагався випровадити трипільську кераміку безпосередньо з лінійно-стрічкової в одній дискусії зі мною восени 1939 р. у Львові. Я відповів йому тоді на це — і тепер те саме повторюю, — що про таке взаємовідношення обох цих керамічних груп і мови не може бути. Як що воно малоби вже так бути, тоді такий розвиток трипільської кераміки з лінійно-стрічкової, а тим самим і одної культури з другої міг би відбутися тільки на західно-українських землях, де перетинаються взаємно території обох цих культур. Але тому, що нарід лінійно-стрічкової кераміки прийшов у Подністров'я та

у південну Волинь тільки у III неолітичній добі і сидів там майже до кінця енеоліту, не виказуючи цілий той час жадних переходових форм до трипілья, а початки трипільської культури сягають на її корінних землях у східній Україні, хочби по думці Є. Ю. Кричевського, що ранне-неолітичних часів, тому ніяк неможливо, щоби трипільська кераміка зродилася з лінійно-стрічковою як дочка з матері. Вони можуть лишень походити як дві стадіяльно рівні собі сестри з одного спільного кореня і в цьому ми погоджуємося тепер зі зміненою вже після нашої дискусії думкою Є. Ю. Кричевського, що „риси спільності обох цих культур мають не генетичне, а стадіяльне пояснення“.

Таким спільним коренем могла тут бути лише мадленська культура, з якої на ранне-неолітичному ступні розвитку виникла незалежно, на двох окремих місцях, в судетських краях та на Україні, у тамошніх хліборобських племен, найстарша їхня кераміка, прикрашена спіралевим орнаментом.

І якщо цей наш здогад устоїться в світлі критики, так це буде водночас і один крок вперед до вирішення проблеми етногенези слов'ян. Тоді носіїв стрічкової кераміки судетського типу можна буде вважати найстаршим етнічним підложжям, що на ньому вирости західні слов'яни, а носіїв трипільської культури таким самим підложжям для східньо-слов'янських племен.

Але щоб ця, по моєму, дуже правдоподібна теорія добула собі ще твердшу підставу, на це треба ще багато праці усіх заінтересованих в цьому дослідників, так в східній, як і в західній Європі.

ТАБЛИЦІ

I. Надвислянська стрічкова кераміка.

1-2. Івановіце (Мехів). — 3-4 Ойцув-Окопи (Олькуш). — 5. Кобиляни (Краків). — 6. Боруцін (Нешава). — 7. Дзєславіце (Стопніца). — 8. Олєсвіца (Стопніца). — 9. Бешова (Стопніца). — 10. Венжерув (Мехів). — 11. Сандомір. — 12. Борки (Стопніца). — 13-16. Опатів. — 17. Хелмжа (Торунь).

II. Галицька стіжкова кераміка.

1. Колодниця (Стрій). — 2. Котовання (Самбір). — 3. Незвиська (Заліщики). — 4. Буківна (Заліщики). — 5. Синьків (Заліщики). — 6-18. Торське (Заліщики).

III. Волинська стрічкова кераміка.

1-15. Гнидава (Луцьк). — 16. Баїв (Луцьк).

IV. Кам'яне знаряддя стрічкової кераміки.

1. Янів (Теребовля). — 2. Саска Домінікальна (Рудки). — 3. Звенигород (Бібрка). — 4. Рокітинці (Ярослав). — Котовання (Самбір). — 6. Сокаль. — 7. Корчівка (Жидачів). — 8-9. Вучач. — 10. Баїв (Луцьк).

V. Котовання (Самбір) — дві землянки за розкопками Я. Пастернака.

VI. Мапа поширення стрічкової кераміки судетського типу в Європі.

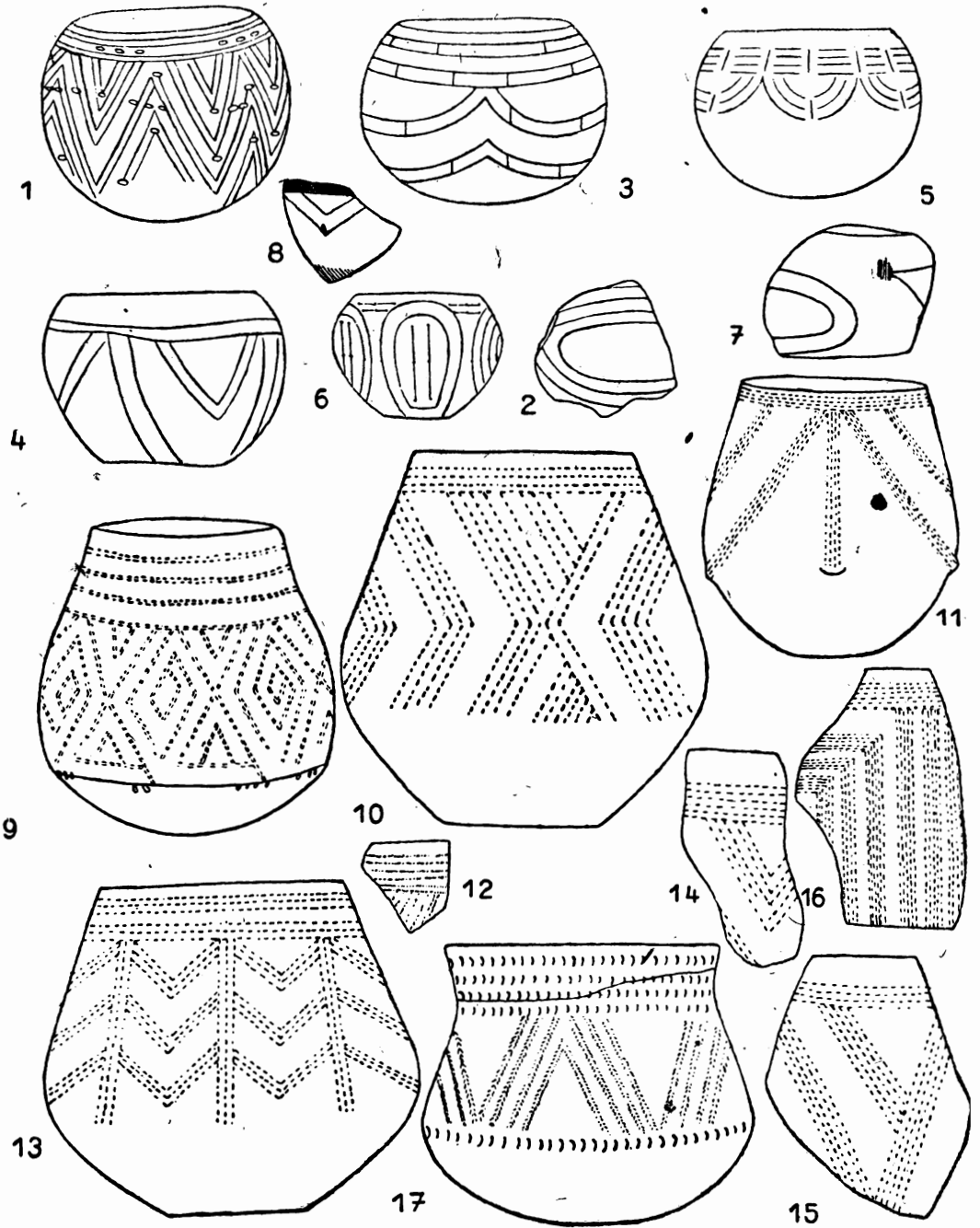

Табл. II

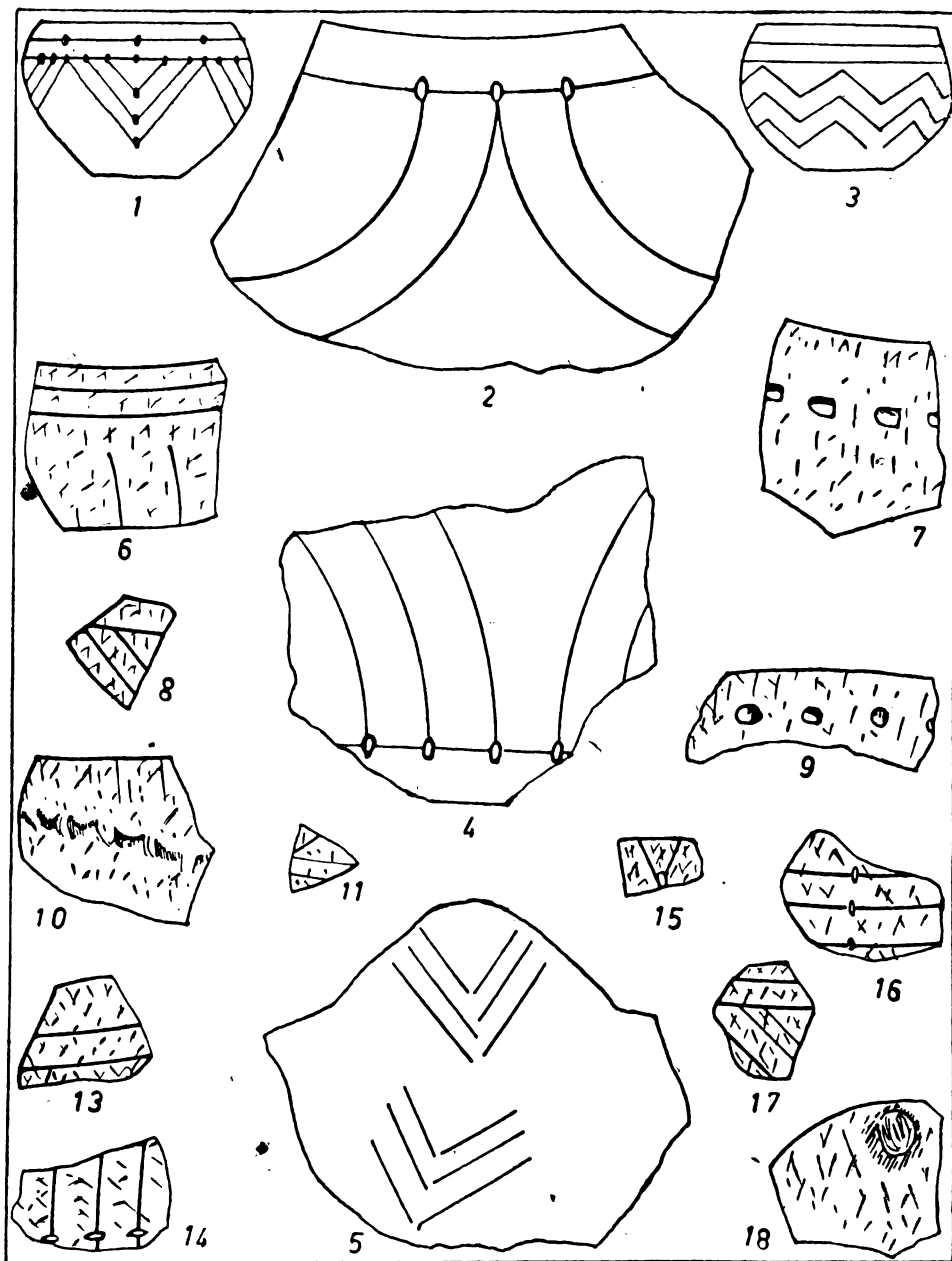

Табл. III

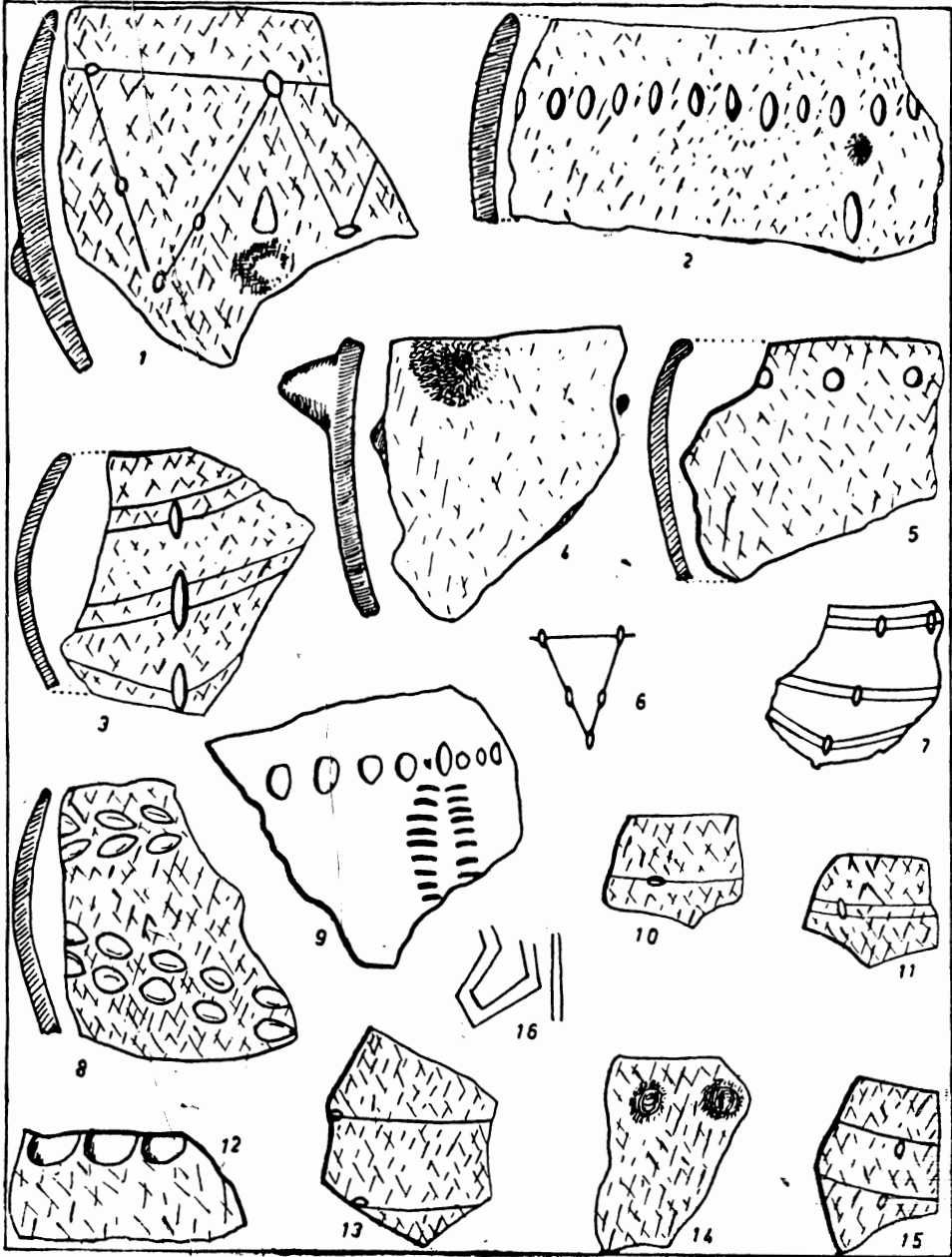

Табл. IV

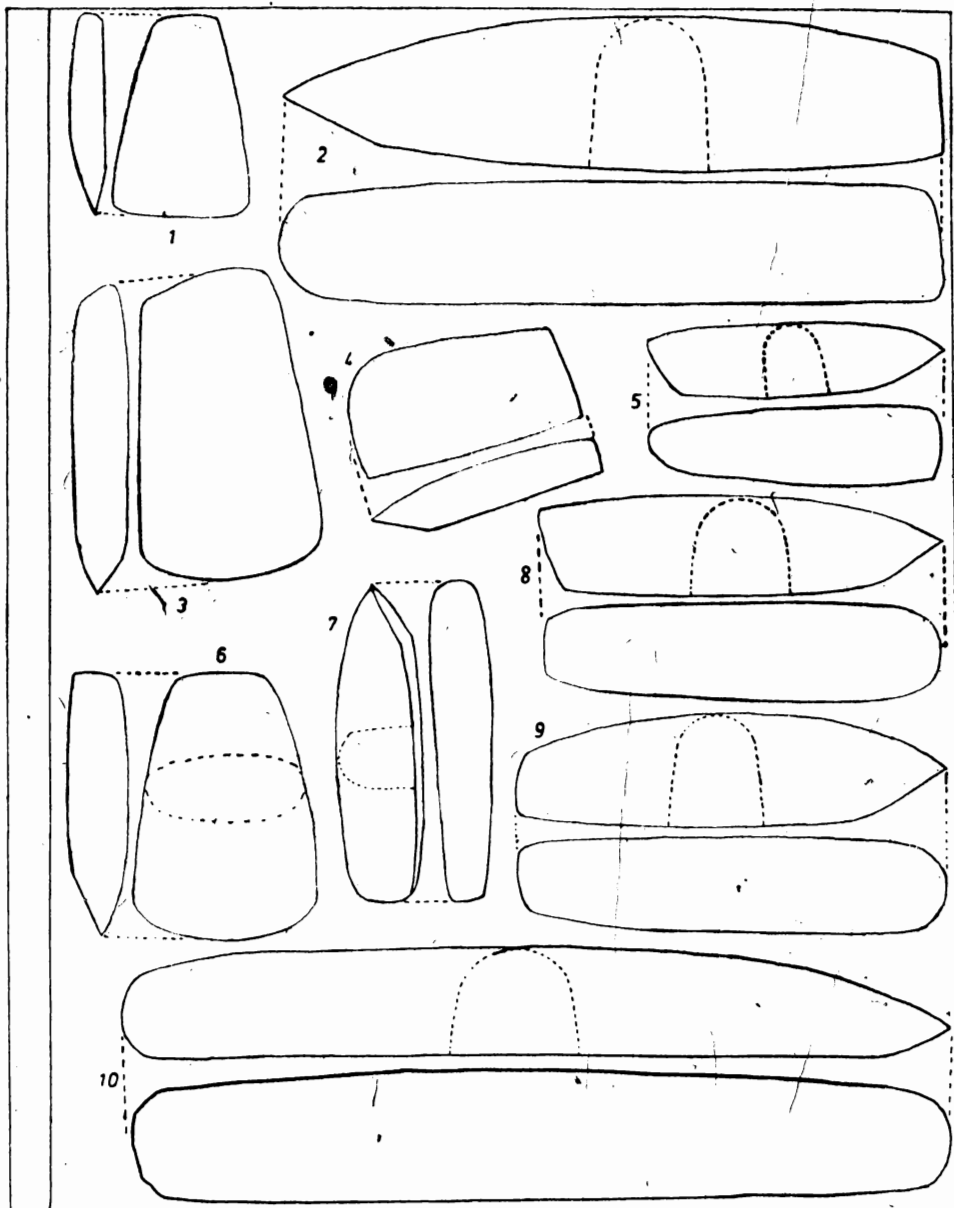
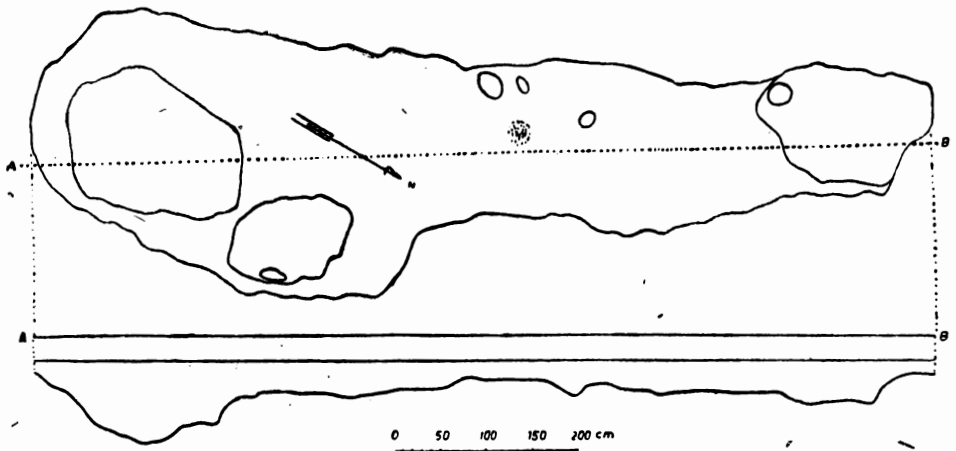
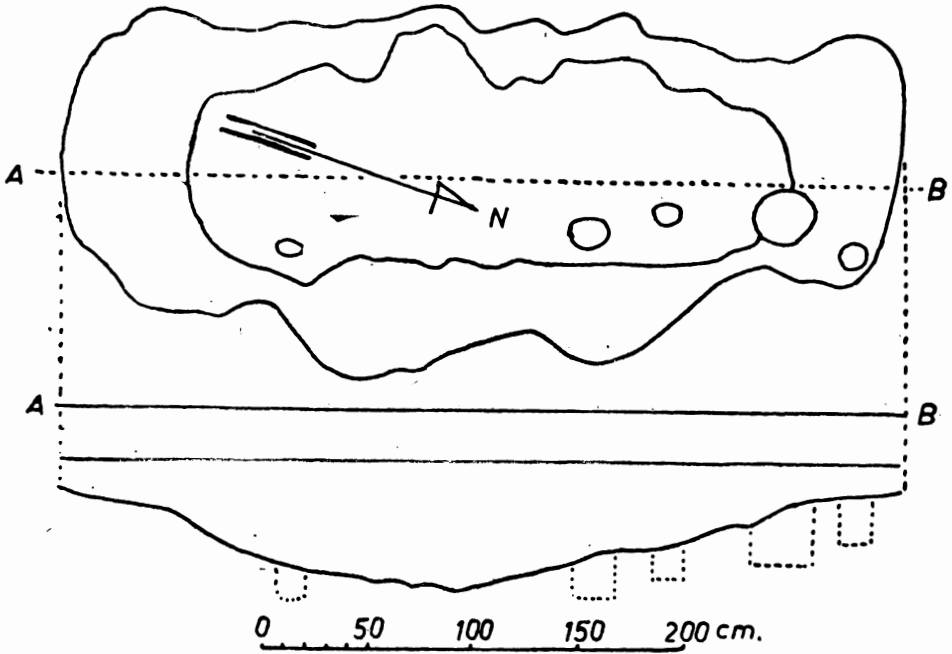

Табл. V

P E 3 I O M E
S U M M A R I E S
ZUSAMMENFASSUNGEN

Jaroslav Pasternak

A CONTRIBUTION to the PROBLEM
of the GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION and CHRONOLOGY
of the SPIRAL MAEANDER POTTERY in EUROPE

One of the Cardinal Problems of the culture of the Spiral — Maeander (SM)pottery of the Sudetic type is the question concerning its provenance. On the one hand its characteristic ornaments remind of the Magdalenian spirals on the bones decorated with engravings found in the caves of the South of France and on the other hand of the Maeander ornament of the same age that is typical for the bone artefacts found in Mizynj (Mesin) in the Ukraina. Among the flint tools of the mentioned cultures there are specimens partly belonging to the latter part of the palaeolithic age, partly to the mezolithic (W. Antoniewicz). Both facts suggest that most probably the neolithic SM culture is derived from the latter part of the Magdalenian culture and it is this probability we have to take into consideration. In consequence of this conjecture; however, the SM culture would come neither from the South of France nor from Mizynj, but we should be compelled to derive it from the latter part of the Sudetic Magdalenian culture. Among its ornaments there may have been the Spirals, and consequently we may regard the microliths of the Tardenoisean type that appear together with the SM pottery, as a later acquisition during the development of that culture by which hypothesis the antiquity and autochthonic forming would only be underlined.

To-day the second problem — the question about the country where it first emanated from — may be regarded as solved in favour of the Sudetic countries. Up to now typological oldest forms concerning the typical ornaments as well as the pottery itself come from Bohemia and Moravia. It is for this reason that this culture cannot be derived from the Balkan — as it often happens — its Butmir variant representing the latter and not the former phase of the developments. — From their native country in the Sudetic regions the people with the SM pottery spread over Europe following seven different roads*).

- 1) From Bohemia along the Elbe northwards to Thuringia, the Hartz Mountains, and Brunswick;
- 2) from Bohemia southwards to the Danube and then westwards into the basin of the Main, the Neckar and the Rhine, even to Belgium;
- 3) from Moravia southwards into West Slovakia and SW Hungaria, and from there over the Bükk-Mountains and Theiss basin into the Balkans (Butmir);

*) The western discoveries are entered in the map enclosed after W. Buttler (1938).

- 4) from Moravia and perhaps also from Bohemia northwards into the Oder basin, and then down the river nearly till to its mouth;
- 5) from the region of the upper course of the Oder eastwards to the Vistula and then down the river into the region of Bydgoszcz (Bromberg) and Grudziądz (Graudenz) near the Vistula Delta;
- 6) from the region round Krakau eastwards to the river San in the region of Peremyśl (Przemysl), from there to the Dniester River and then down the river to the northern border of the Bukowina (Synkiw);
- 7) from the region of Sandomir at the mouth of the San eastwards across the upper course of the river Bug, Styr, and Horynj to the river Šluč (Ustja).

The culture, following directly the SM in the Sudetic countries, is characterised by the so-called stroke ornamented ware. In the opinion of some German prehistorians (W. Buttler and others) there are two different cultures; to my thinking, however, they represent the culture of the same people with two different phases of development of the ornamental technic of its pottery with the so-called Šarka-type (Šarka near Prague) as a transitional stage. This opinion is suggested by nearly the same original forms of domestic economy of the way of settling and burying (there appears but sporadically already cremation of the dead), of the pottery and tools. Leaving the west expansion out of question, nearly the same countries and districts are colonised by the representatives of the stroke ornamented ware as by their predecessors with the SM pottery; the only difference is that, according to the present state of research, the men of the stroke ornamented ware period have not crossed the Vistula River in the eastern direction. The only exception is a piece of stroke ornamented ware that was found in the Ukraina near Dnipropetrowsk on the Dnjepr.

The moment, when the pottery, decorated with SM appears in the West Ukrainian countries, eastwards the Vistula, can be fixed rather exactly by means of the concomitant things found. In the a/m regions (road 6-7) this pottery appears together with obsidian (Kotowanja, Komarno, Posada, Chyriwska), with the Moravian painted pottery (Sejmarky) with the Trypilla (Tripolje) pottery (Bučač, Nezwyska, Walentyniw) and with the pottery of the Jordansmühl type (Walentyniw). As the kind of ornament of the SM pottery found in the West Ukraina is nearly uniform, we must accept that here only a short pushing forward took place and that therefore the a/m accompanying phenomena must be regarded as of the same age.

The people of the SM pottery were bartering for obsidian over the Uzok-pass with the representatives of the Bükk pottery in the south of the Carpathian Mountains, who were of a kindred race and fetched the rare material from the Hgelay Mountains.

In the opinion of N. Åberg this Bükk pottery which is contemporary with the Moravian painted pottery, is belonging to the beginning of the and millennium B. C. (End of the Aeneolithicum). The same time is indicated by the presence of the SM pottery together with the Jordansnühl ware which in the West-Ukraina does not exist before the Aeneolithicum (N IVa, following W. Antoniewicz). And

as far as the presence of SM pottery together with Trypillia pottery is concerned, the settlement of Nezwyska, it is true, is belonging to the end of the pure Neolithicum (N III); the settlement of Bucac, however, is dated in the Aeneolithicum on account of a copperfind.

Considering all these chronological indications, the appearance of the Silesian immigrants with the SM pottery in the West-Ukraina has to be dated in the second half of the 3rd millennium and not in the beginning of the 4th (W. Antoniewicz) or in the first half (L. Kozłowski). Thus we approach the dating of the SM pottery by N. Åberg, who with reserve it is true — classifies it as belonging to the time of 2100-2000 B. C.

At last we still have to mention the problem of the mutual relations of the SM pottery and the Trypillia pottery. As the author thinks to have demonstrated the aenolithic age of the SM pottery in the West Ukraina and as this pottery could come into touch with the Trypillia pottery only there, eastwards the Vistula' it is completely impossible to-day to derive the Trypillia pottery from the SM pottery like E. Kryčewskyj (Leningrad), because just in concert with E. Kryčewskyj its beginnings in its original home (East-Ukraina) reach deep into the Early Neolithicum. Therefore the two cultures — the Trypillia culture and that of the SM pottery can only be grown out of one trunk as two stadial equaltwigs. Such a trunk could only be formed by the Magdalenian culture, out of which in the early neolithic stage of development a spiral ornamented pottery was developed in two different places with agricultural tribes — in the Sudetic countries and in the Ukraina.

In case this working hypothesis of the author should stand the criticism of the specialiste, we shall have come much nearer to the solving of the problem of the Slavic Ethnogenesis. Then we shall be able to declare that the Eastern part of the SM pottery in their Czech-Polish nativa country is the oldest ethnic stratum of the West Slava and the tribes with the Trypillia culture form the same stratum of the East Slavs.

ZUM PROBLEM DER VERBREITUNG UND DER CHRONOLOGIE DER SPIRAL-MÄANDER-KERAMIK IN EUROPA

Zu den wichtigsten Problemen der Kultur der Spiral-Mäander (SM)-Keramik vom sudetenländischen Typus gehört vor allem die Frage nach ihrer Herkunft. Ihr charakteristisches Ornament erinnert einerseits an die magdalénienzeitlichen Spiralen auf den verzierten Knochen aus den südfranzösischen Höhlen und andererseits an die ebenso alte Mäanderverzierung der Knochenartefakte aus Mizynj (Mesin) in der Ukraina. Ebenso alte, teils spätpaläolithische, teils mesolithische Formen finden sich unter den Feuersteingeräten der genannten Kultur (W. Antoniewicz). Beides weist auf die Wahrscheinlichkeit der Herkunft der neolithischen SM-Kultur aus dem späten Magdalénien hin, und damit muß heute auch gerechnet werden. Dann würde aber dieselbe weder von Südfrankreich noch von Mizynj, sondern vom sudetenländischen späten Magdalénien stammen, das unter seinen Verzierungselementen auch ganz gut die Spirale gehabt haben kann. Und die Mikrolithen vom Tardenoisien-Typus, die mit der SM-Keramik vorkommen, können dann eine spätere Erwerbung auf dem Wege der Entwicklung jener Kultur sein, wodurch ihre Urtümlichkeit und autochthone Entstehung nur unterstrichen wurde.

Das zweite Problem — die Frage nach der Urheimat der Kultur — kann heute zu Gunsten der Sudetenländer als gelöst betrachtet werden. Aus Böhmen, und speziell aus Mähren, sind bis jetzt typologisch älteste Formen sowohl des typischen Ornaments als auch der Gefäße bekannt. Aus diesem Grunde kann die Kultur nicht aus dem Balkan, wie man es öfters tut, abgeleitet werden, wo doch ihre Butmir-Variante die jüngste und nicht die älteste Entwicklungsphase darstellt.

Aus ihrer sudetenländischen Heimat verbreitete sich dann das Volk mit der SM-Keramik auf 7 Wegen über Europa (siehe die Verbreitungskarte*): 1) aus Böhmen längs der Elbe nordwärts nach Thüringen, bis zum Harzgebirge und Braunschweig, — 2) aus Böhmen südwärts an die Donau und dann westwärts in das Main-, Neckar- und Rheingebiet bis nach Belgien, — 3) aus Mähren südwärts in die West-Slovakei und SW-Ungarn, und von dort über das Bükk-Gebirge und Theißgebiet in den Balkan (Butmir), — 4) aus Mähren und vielleicht auch Böhmen nordwärts in das Oderflußgebiet und dann flußabwärts bis fast zu seiner Mündung, — 5) vom oberen Oderflußgebiet ostwärts zur Weichsel und dann flußabwärts bis in die Gegend von Bydgoszcz (Bromberg) und Grudziadz (Graudenz), in der Nähe des Weichseldeltas, — 6) von der Krakauer Gegend ostwärts bis zum Sanfluß in der Gegend von Peremyśl (Przemysl), von dort zum Dnisterfluß und dann flußabwärts bis zur Nordgrenze

*) Die westlichen Funde sind nach W. Buttler (1938) eingetragen.

Bukowina's (Synkiw), — 7) von der Gegend von Sandomir (an der Sanmündung) ostwärts, quer über den Oberlauf des Bug-, Styr- und Horynj-Flußes bis zum Sluc-Fluß (Ustja).

Die der SM- in den Sudetenländern nächstfolgende Kultur ist durch die sog. Stichbandkeramik gekennzeichnet. Nach manchen deutschen Prähistorikern (W. Buttler u. a.) sind das zwei verschiedene Kulturen, m. E. aber handelt es sich um die Kultur desselben Volkes mit zwei verschiedenen Entwicklungsphasen der Verzierungs-technik seiner Keramik, mit dem sog. Šarka-Typus (Šarka bei Prag) als Übergangsstadium. Darauf weisen fast dieselben Grundformen der Wirtschaft, der Siedlungs- und Bestattungsweise (es kommt nur sporadisch schon Brandbestattung vor), der Keramik und der Geräte hin. Von den Trägern der Stichband-Keramik werden — abgesehen von der Westausdehnung — auch fast genau dieselben Länder und Gegenden besiedelt wie von ihren Vorgängern mit der SM-Keramik, mit dem einzigen Unterschied, daß die Stichbandkeramiker, nach heutigem Stand der Forschung, den Weichselfluß in östlicher Richtung nicht mehr überschritten haben. Die einzige Ausnahme bildet eine stichbandkeramische Scherbe, die in der Ukraina bei Dnipropetrows'k am Dniepr gefunden wurde.

Die Zeit des Erscheinens der älteren, mit eingeritzten SM verzierten Keramik in den westukrainischen Ländern, östlich der Weichsel, läßt sich an Hand der Begleitfunde ziemlich genau feststellen. In den genannten Gegenden (Weg 6-7) erscheint diese keramische Ware zusammen mit Obsidian (Kotowanja, Komarno, Posada Chyriws'ka), mit der mährischen bemalten Keramik (Sejmarky), mit der Trypilla (Tripolje-) Keramik (Bučač, Nezwys'ka, Walentyniw) und mit der Keramik vom Jardansmühler Typus (Walentyniw). Da die Verzierungsart der SM-Keramik in den west-ukrainischen Fundstellen annähernd gleichförmig ist, muß angenommen werden, daß wir es dort nur mit einem kurz dauernden Vorstoß zu tun haben, und daß daher die genannten Begleiterscheinungen als gleich alt anzusehen sind.

Den Tauschhandel mit Obsidian führte das Volk der SM-Keramik durch den Uzok-Pass mit den stammverwandten Trägern der Bükker-Keramik südlich der Karpaten, die das seltene Material sich aus dem Hegelay-Gebirge holten. Nach N. Aberg gehört nun die mit der mährischen bemalten Keramik gleichzeitige Bükker-Keramik in den Anfang des 2. Jahrtaus. vor Chr. (Ende des Aneolithikums). Auf annähernd dieselbe Zeit weist auch das Vorkommen der SM-Keramik zusammen mit Jordansmühler Ware hin, die in der West-Ukraina erst im Aneolithikum (N. IV, a nach W. Antoniewicz) erscheint. Und was das Vorkommen der SM-Keramik mit der Trypilla-Keramik anbetrifft, so gehört zwar die Siedlung von Nezwys'ka noch in das Ende des reinen Neolithikums (N III), die Siedlung in Bučač aber ist mit einem Kupferfund in das Aneolithikum datiert.

Angesichts all'dieser chronologischen Hinweise muß das Erscheinen der schlesischen Einwanderer mit SM-Keramik in der West-Ukraina in die zweite Hälfte des III. Jahrtaus. gelegt werden, und nicht in den Anfang des IV. Jahrtaus. (W. Antoniewicz) oder dessen erste Hälfte (L. Kozlowski). Damit nähern wir uns der Datierung der SM-Keramik durch N. Aberg, der dieselbe, allerdings noch mit Vorbehalt, in die Zeit 2100-2000 vor Chr. einordnet.

Zum Schluß ist noch das Problem des gegenseitigen Verhältnisses der SM-Keramik und der Trypilla-Keramik zu erwähnen. Da

der Autor das äneolithische Zeitalter der SM-Keramik in der west-Ukraina nachgewiesen zu haben glaubt und dieselbe in eine Berührung im Terrain mit der Trypilla-Keramik nur dort, östlich der Weichsel kommen konnte, ist es heute absolut unmöglich, die Trypilla-Keramik aus der SM-Keramik herzuleiten, wie dies E. Kryčew-s'kyj (Leningrad) tun wollte, weil ihre Anfänge in ihrer Urheimat (Ost-Ukraina), gerade nach E. Kryčew-s'kyj tief in frühes Neolithikum herabreichen. Beide Kulturen — die Trypilla-Kultur und die der SM-Keramik — können daher nur als zwei stadial gleiche Reiser aus einem gemeinsamen Stamm erwachsen sein. Einen solchen könnte nur die Magdalénien-Kultur bilden, aus der dann in der früheneolithischen Entwicklungsstufe an zwei, verschiedenen Stellen, in den Sudetenländern und in der Ukraina, bei den Ackerbaustämmen, sich eine spiralverzierte Keramik entwickelt hat.

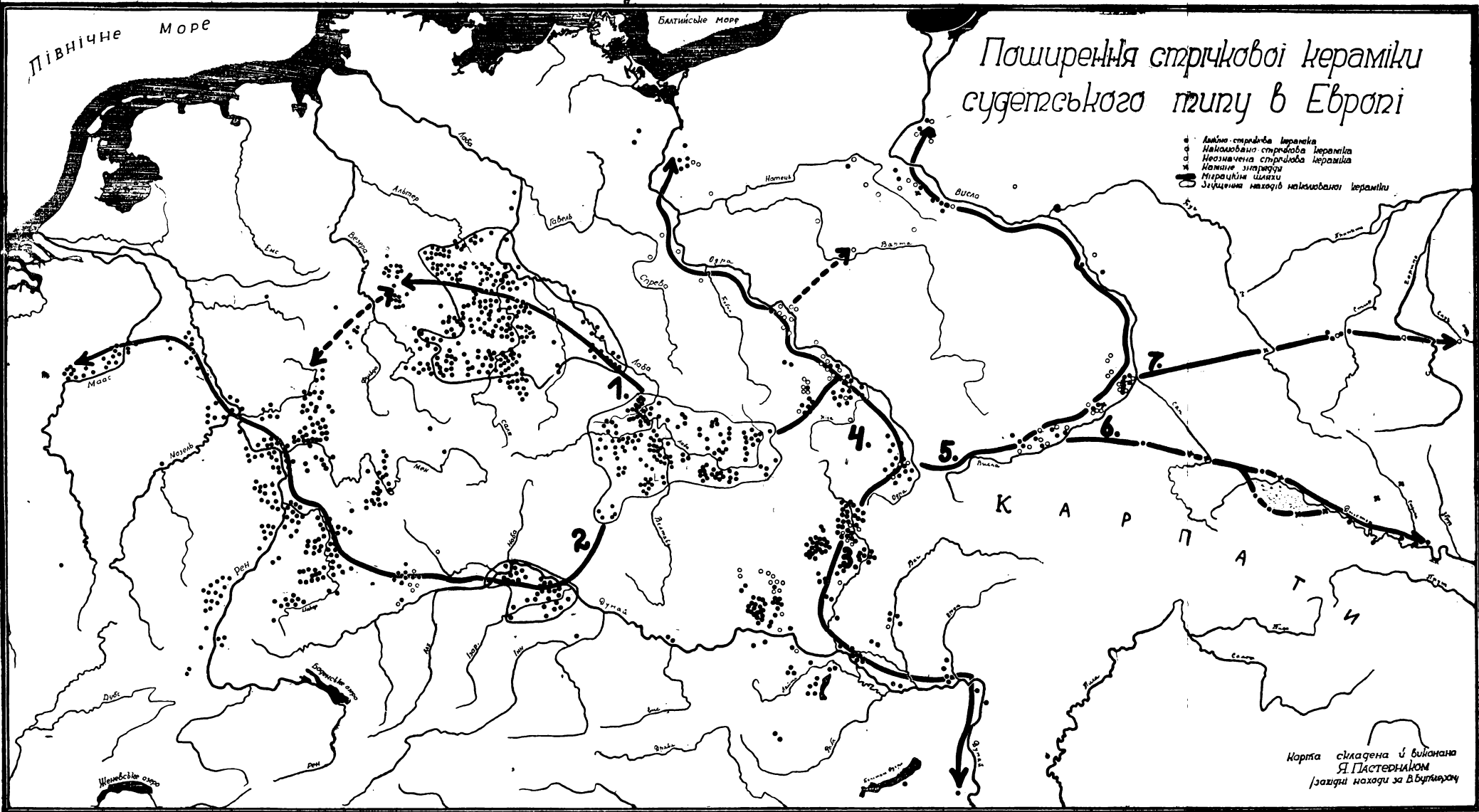
Falls diese Arbeitshypothese des Autors der Fachkritik standhält, dann ist man auch der Lösung des Problems der slawischen Ethnogenesis um einen großen Schritt näher gerückt. Dann wird man in der Lage sein, den Ostteil der Träger der SM-Keramik in ihrer čechisch westpolnischen Urheimat für das älteste ethnische Stratum der West-Slawen und die Stämme mit der Trypilla-Kultur für das gleiche Stratum der Ost-Slawen zu erklären.

Дівнічне море

Балтійське море

Паширення стрічкової кераміки судетського типу в Європі

- Ізвісно стрічкова кераміка
- Накопичена стрічкова кераміка
- Неозначена стрічкова кераміка
- ✕ Кашані згаради
- Міграційні шляхи
- Зіштовані знахідки найкращої кераміки

Карта складена і виконана Я. Пастернаком
/записи знахідки за В. Вульфовичем

